

Секцыя 5. МАСТАЦКІ ПЕРАКЛАД У МІЖКУЛЬТУРНАЙ КАМУНІКАЦЫІ:
ПРАБЛЕМЫ РЭПРЭЗЕНТАЦЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ Ў СВЕЦЕ

УДК 82.035+20+826

І. П. Бязлепкіна (Мінск)

ПРЫЁМ “ПЕРААПРАНАННЯ” Ў АНГЛА-БЕЛАРУСКІМ ПАЭТЫЧНЫМ
ПЕРАКЛАДЗЕ ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ ХХ ст.

Тэрмін *пераапраананне* ў кантэксце мастацкага перакладу быў упершыню выкарыстаны А. Адамовічам у значэнні перанясення “сучасных з’яў і ідэй у вобразы далёкіх дадзенаму часу й месцу паэтаў” [1, с. 531]. Згодна з даследчыкам, “гэты спосаб выкарыстоўваў Я. Купала, перакладаючы “Слова пра паход Ігаравы” ў самы разгар “грамадзянскае вайны”, з тым жа падтэкстам ім была перастворана драма “Эрас і Псыха” польскага паэта Ю. Жулаўскага (1922 г.) і паэма “Парыжская камуна” іншага польскага паэта У. Бранеўскага [Там жа]. Той жа падыход адзначаў А. Адамовіч і ў перакладах У. Жылкі твораў польскага паэта Б. Ясенскага (“Слова пра Якуба Шэлю”), Ю. Гаўрука – з Г. Гейнэ (“Нямеччына”).

У канцы 1920-х і асабліва ў пачатку 1930-х гг. мастацкі пераклад быў хіба не адзіным магчымым спосабам выказвацца на забароненыя тэмы. Ёсць падставы казаць пра тое, што сябры апальнага згуртавання “Узвышша” ў другой палове 1920-х гг. выказвалі набалелае радкамі якога-небудзь іншамоўнага класіка. Так, пераклад У. Дубоўкам верша Дж. Байрана “Ты плакала...” у кантэксце паэмы “Штурмуйце будучыні аванпосты” (1929) набываў першапачаткова неўласцівае яму гучанне:

Джордж Байран! Каб ведалі вы
Нашай краіны нядолю,
Здратаваныя паплавы
І ў корань стаптанае поле.
Нядоля і слёзы сабой
Краіны чало аквячалі...

у твор арганічна ўваходзіў пераклад з Дж. Байрана:

... Ты плакала... Буйной слязой
Сінь воч ускрылася ў той час.
Здалося мне, што пад расой
З’явіліся фіялкі ўраз [4, с. 147].

У гэтым камбінаваным творы праз вобраз дзяўчыны, агорнутай арэолам недасягальнасці, ідэалізаванай прыгажосці, перакладчык адлюстравалі і вобраз сваёй краіны. Абагульненне вобразаў дзяўчыны і Радзімы ў вершы цалкам адпавядала беларускай літаратурнай традыцыі (“Трэнас” М. Смятрыцкага (маці – царква), “Паязджане” Я. Купалы (нявеста – Беларусь).

Незадоўга да стварэння паэмы “Штурмуйце будучыні аванпосты” У. Дубоўка працаваў над перакладам “Паломніцтва Чайльд Гарольда” Дж. Байрана. Скончыўшы працу ў 1930–1931 гг., ён пераклаў паэму “Шыльёнскі вязень”. Паэтычны фрагмент “Развітальная песня” з паэмы “Паломніцтва Чайльд Гарольда”, напісаны Дж. Байранам у адзін з самых складаных момантаў яго жыцця, адпавядаў настроям беларускага перакладчыка, які і сам апынуўся па-за межамі радзімы.

Сімвалічна, што трапляючы ў падобныя жыццёвыя абставіны (развітанне з радзімай, выгнанне, зняволенне), і перакладчыкі “маладнякоўска” – “ўзвышэнскага” перыяду, і іх папярэднікі “філаматы” і “філарэты”, звярталіся не толькі да перакладу твораў адных і тых жа аўтараў, але і да адных і тых жа тэкстаў. Дж. Байрана і “філаматаў” аб’ядноўвала імкненне да змагання, а затым і выгнанніцкі лёс. Невыпадкова пераклад “Развітальнай песні Чайльд Гарольда” ствараўся А. Міцкевічам пасля выкрыцця таварыства, калі паэт быў вымушаны развітацца з Айчынай, а “Санет да Шыльёна” быў пераствораны Я. Чачотам па памяці ў зняволенні.

Можна дапусціць, што і пазбаўлены волі І. Луцкевіч, узяўшыся за пераклад “Кнігі джунгляў” і “Другой кнігі джунгляў” Р. Кіплінга ў 1928 г., меркаваў паказаць праз гэты твор рысы свайго часу. Менавіта так, звяртаючыся да прыёму інтэрпрэтацыі, па просьбе А. Луцкевіча перакладала паэтычныя ўрыўкі з “Кнігі джунгляў” Н. Арсеннева. Параўнаем яе варыянт верша “Падарожная песня малпаў Бандар-Лёгаў” з арыгіналам “Road-Song of the Bandar-Log”:

Арыгінал:

Here we sit in a branchy row,
Thinking of beautiful things we know.
Dreaming of deeds that we mean to do,
All complete, in a minute or two –
Something noble and wise and good,
Done by merely wishing we could
[8, p. 3]

Пераклад Н. Арсенневай:

У калысцы з зялёных галінаў
Мы будзем вялікія пляны,
Важым прышлыя лёсы народаў,
У лятунках праводзім гадзіны...
Што мы знаём – ня знана нікому.
Мы будзем... Тут раптам зь вярхоўкі
Нам гарэшак зьяціць на галоўкі.
Наша мова й багата, й прыгожа,
Штораз новыя гукі ці словы
[6, с. 183].

Н. Арсеннева відавочна генералізавала змест твора, надаўшы малпам місіюную ролю “важыць прышлыя лёсы народаў”. Імкненне перакладчыцы сказаць больш, чым у арыгінале (згадкі пра лёсы народаў, мову), адбілася як на змесце, так і на форме твора (выкарыстанне прыёма ампліфікацыі: у прыведзеным вершы Р. Кіплінга 24 радкі, у перакладзе Н. Арсенневай – 35). Заклучны заклік у беларускім варыянце: “Дык далей, да нязнанае мэты, / Наша слава задзівіць паўсвета” ў арыгінале адсутнічае і нагадвае ў кантэксце 1920-х гг. хутчэй радкі з тэзаў “узвышэнцаў” – пра імкненне да стварэння творчасці, якую “ўгледзяць вякі і народы”. Калі б тагачасная крытыка больш уважліва паставілася да асобных перакладаў, то яна вымушана была б канстатаваць тое ж, што і чыноўнік асаблівых даручэнняў граф П. І. Капніст пра перакладчыка В. Курачкіна ў час агляду рускай лірычнай паэзіі 1854–1864 гг.: “Захоўваючы часта дух першакрыніцы, ён вельмі трапна ўмее выкарыстоўваць розныя куплеты Беранжэ да нашых сучасных абставінаў, так што, па сутнасці, Беранжэ з’яўляецца толькі сляпой зброяй, і пад прыкрыццём яго імя сп. Курачкін імкнецца дасягнуць свае мэты” [7, с. 84].

Д. Бугаёў згадваў пра асаблівае стаўленне У. Дубоўкі да сваіх перакладаў твораў У. Шэкспіра: “Мяне ўразіла, як чытаў Дубоўка свае пераклады шэкспіраўскіх санетаў: “Выходзіць так, што праўды ў нас няма”, “Найчысцейшай праўды зневажанне”, “Ісціна, якой затулен рот, і зло, што верхаводзіць над усімі”, “Душа мая, зямлі ўсёй асяродак, / Чаму прыгон ты церпіш над сабой?!” Усё гэта – Шэкспір. Але чытаў яго паэт так, што атрымлівалася, нібыта ён

гаворыць і сам пра сябе, пра свае пакуты, пра сваё прыніжэнне ўладай, якая і пра зняволенне вымушала пісаць, як пра нейкае незразумелае падарожжа па краіне – ад Чувашыі да Краснаярскага краю і Далёкага Ўсходу. Тут, у перакладах, Дубоўка сапраўды не баяўся вострых намёкаў, бо Шэкспір быў надзейны абаронца” [3, с. 322–323]. Так жа ставіўся У. Дубоўка і да іншых сваіх перакладаў з Дж. Байрана, бо, як пісаў адзін са шчырых прыхільнікаў творчасці англійскага рамантыка У. Караткевіч, “відаць, Байран, каб дажыў, слухаў бы гэтыя незнаёмыя гукі з прыемнасцю, а магчыма, і палюбіў бы нас – нават калі б не ведаў усяго астатняга, за што нас варта паважаць і любіць” [5, с. 370].

У перакладах У. Дубоўкі з Дж. Байрана, дзе закраналася тэма несправядлівасці, пакут, выгнання – таго, што перажыў і сам перакладчык, немагчыма не заўважыць яго ўсхваляванасці. Складваецца ўражанне, што менавіта пад уплы-ам асабістай крыўды перакладчык замяняў арыгінальныя радкі на функцыянальна адпаведныя, але больш гнеўныя або распачныя. Асабліва гэта датычыцца перакладаў урыўка з паэмы “Шыльёнскі вязень” і двух аднайменных вершаў “Стансы да Аўгусты” (“Stanzas to Augusta”) Дж. Байрана. Разгледзім некалькі строф аднаго з вершаў, вылучыўшы курсівам дапаўненні перакладчыка “ад сябе”:

In that deep midnight of the mind,
And that internal strife of heart,
When dreading to be deemed too kind,
The weak despair -the cold depart;
<...>
But thou and thine shall know no blight,
Whatever fate on me may fall;
For heaven in sunshine will requite
The kind -and thee the most of all [9].

Калі ў пакутным часе тым
Стаяла распач над душой,
Сябры ўсе нашы па адным
Нас выракаліся з табой;
<...>
Каб ні табе, ні ўсім тваім
Не ведаць ганьбы горка той,
Якая мне ў жыцці цяжкім
На долю выпала з ліхвой.

За дабрату ў падзяку лёс
Людзям ад сонца дар нясе.
О, каб найлепшае прынёс
Табе за спачуванні ўсе!
[2, с. 77].

Другая страфа арыгінала перадаецца праз дзве беларускія, хоць у перакладчыцкай практыцы У. Дубоўкі парушэнне эквілінеарнасці здаралася надзвычай рэдка. Выкарыстоўваючы прыём ампліфікацыі і выказваючы ў перакладзе больш, чым у аўтэнтыку, перакладчык усё ж не ішоў на скарачэнне зместу першакрыніцы і не дапускаў страты інфармацыі, дадаючы дадатковую страфу.

Суб’ектыўны элемент прыўнесены У. Дубоўкам і ў другі верш Дж. Байрана “Стансы да Аўгусты”. Байранава абазначэнне супраціўнікаў праз паняцце “The World” (“увесь свет”) У. Дубоўкам перададзена больш блізкім колам – “тыя, што ў наўколлі, што цкавалі хаўрусам мяне”). Перакладчык нібыта прыгадвае здраду сяброў, хоць пра гэта і не ідзе гаворка ў арыгінале, уводзіць у тэкст гнеўную пагрозу “Панаваць не дазволю я катам / Над сабой, над табой, на зямлі!”:

And when winds are at war with the ocean,
As the breasts I believed in with me,
If their billows excite an emotion,
It is that they bear me from Thee.
<...>

Калі з морам змагаецца вецер,
Як са мною былыя сябры, –
Аднаго толькі шкода мне ў свеце, –
Што з табой разлучаюць
вятры...

There is many a pang to pursue me:
They may crush, but they shall not contemn;
They may torture, but shall not subdue me;
'Tis of Thee that I think – not of them.

<...>

Yet I blame not the World, nor despise it,
Nor the war of the many with one;
If my Soul was not fitted to prize it,
'Twas folly not sooner to shun... [9].

<...>

Гора ходзіць за мною па пятах,
Можа нават прыцісне калі, –
Панаваць не дазволю я катам
Над сабой, над табой, на зямлі!

<...>

Што скажу я пра тых у наўколлі,
Што цкавалі хаўрусам мяне?
Калі не паважаў іх ніколі, –
Трэба Збегчы было мне раней!
[2, с. 78].

Параўнаем гэты ўрывак з Гаўруковым варыянтам, які з'яўляецца больш адпаведным арыгіналу:

Пераклад Ю. Гаўрука:

І калі акіянскія хвалі
Уздымаліся аж да нябёс,
Мо таму яны так бушавалі,
Што з табой разлучыў мяне лёс.
Самых лютых пакут не збаюся,
Яны сіл прыдадуць удвая.
Да цябе ў сваіх марах імкнуся,
Яснавокая зорка мая.
Але я не кляню іх за гэта,
Распраўляцца так лёгка з адным!
Хто не ўмее згаджацца са светам,
Таму лепей не звязвацца з ім [2, с. 260–261].

Відавочна, што ў перакладзе Ю. Гаўрука акцэнт пераносіцца з грамадзянскага пратэсту на тэму любові і адданасці, зрэшты, як і ў арыгінале. Гэта зноў-такі сведчыць пра прысутнасць супярэчнасці ў Дубоўкавым метадзе: з аднаго боку, дастаткова блізкае да арыгінала ўзнаўленне лексікі і сінтаксісу першакрыніцы, а з іншага боку, перанос і трансляцыя ўласнага жыццёвага досведу на тэматычна блізкія яму творы замежнага аўтара.

Пераклад вершаў на тэму пакут, несправядлівасці, адзіноты, аднолькава ўдала (хоць і стылістычна па-рознаму: больш публіцыстычна ў У. Дубоўкі, больш лірычна ў Ю. Гаўрука) атрымліваўся ў абодвух перакладчыкаў, якія, падобна Дж. Байрану, зведалі ў сваім жыцці і здраду, і выгнанне. Не абыйшлі ўвагай творчасць Дж. Байрана ў гэты перыяд і іншыя тагачасныя перакладчыкі: асобныя часткі паэмы “Паломніцтва Чайльд Гарольда” ў 1938 г. перастваралі Язэп Семяжон, а таксама І. Платнер, які незадоўга да высылкі за межы краіны друкаваў свае пераклады на яўрэйскую мову ў часопісе “Штэрн”.

Такім чынам, з'ява “пераапраанання” займае асаблівае месца ў мастацкім англа-беларускім перакладзе першай паловы XX ст. Яна хоць і мяжуе з такімі відамі мастацкай практыкі, як перайманне і прысвячэнне, што ўзнікаюць на мяжы знешняга ўспрымання і асіміляцыі чужога вопыту, аднак прадугледжвае і асаблівыя ўмовы – немагчымасць або небяспеку выказаць думку ў мастацкай форме ад уласнага імя. Менавіта па гэтай прычыне беларускія перакладчыкі ў складаныя

жыццёвыя перыяды свядома або несвядома “пераапрааналіся” ў Дж. Байрана, У. Шэкспіра і іншых палымяных іншамоўных класікаў, якія сваім няскораным і свабодалюбівым духам былі блізкімі адраджэнскім імкненням беларусаў.

ЛІТАРАТУРА

1. *Адамовіч, А.* Да гісторыі беларускай літаратуры / А. Адамовіч. – Мінск : Выдавец Зьміцер Колас, 2005. – 1464 с.
2. *Байран, Д. Г.* Лірыка / Д. Г. Байран ; укл., прадм., камент. В. Небышынца. – Мінск : Маст. літ., 1989. – 287 с.
3. *Бугаёў, Д.* Уладзімір Дубоўка : кніга пра паэта / Д. Бугаёў. – Мінск : Беларус. навука, 2005. – 324 с.
4. *Дубоўка, У.* Выбраныя творы : у 2 т. / У. Дубоўка. – Мінск : Беларусь, 1965. – Т. 2 : Паэмы, балады, казкі. – 1965. – 130 с.
5. *Караткевіч, У.* І будзеш свой сярод чужых... / У. Караткевіч // Зб. тв. : у 8 т. – Мінск : Маст. літ., 1991. – Т. 8, кн. 2 : З жыццяпісу, нарысы, эсэ, публіцыстыка, постаці, крытычныя творы, інтэрв’ю, летапіс жыцця і творчасці. – С. 365–374.
6. *Kipling, R.* З кнігі джунгляў / Р. Кіплінг // Дзеяслоў. – 2004. – № 7. – С. 183–188.
7. *Федоров, А. И.* Искусство перевода и жизнь литературы : очерки / А. И. Федоров. – Л. : Советский писатель, 1983. – 352 с.
8. *Kipling, R.* The Jungle Books / R. Kipling. – London : Pinguin Group. – 1994. – 344 p.
9. *The Poetical Works of Lord Byron.* – London : Oxford University Press, 1912. – 924 p.